

Újabb régészeti adatok a Bodroghöz 6. század végi – 9. századi történetéhez Előzetes jelentés Pácin–Szenna-domb lelőhelyről

1. Bevezetés

A Bodroghöz településtörténetének kutatását az 1960-as években Valter Ilona kezdte meg.¹ Munkáját 1988-tól Révész Lászlóval együtt folytattuk.² A legújabb kutatások a Vásárhegyi-terv keretén belül megvalósult cigándi árvíztárolóhoz kapcsolódtak.³ Ennek révén került sor az alább ismertetendő település feltárására is. A lelőhely a Bodroghözben, Sárospataktól északkeletre, mintegy 30 km-re, Pácin déli határában helyezkedik el [1. tábla]. Az egykor vizes, mocsaras ártérből kiemelkedő észak–déli irányú Szenna-dombon 1991-ban végeztünk terepbejárást,⁴ és itt került elő a IV. pácini bronzkincs is.⁵ Ezek alapján valószínűsíthető volt, hogy a terület a bronzkorban, a népvándorláskorban, valamint az Árpád-korban is lakott lehetett.

Az 1,28 ha alapterű lelőhely ásatását 2007-ben végeztük el.⁶ Ennek során 41 házat, 38 szabadon álló kemencét, 150 gödröt tártunk fel. A telepjelenségek mellett 20 hamvasztásos sírt is leltünk. A feltárható terület azonban nem fedte le teljes egészében a lelőhelyet; amely ha kis mértékben is, de keleti és nyugati irányban túlterjedt azon. Az objektumok a domb lejtőin helyezkedtek el, gyakran a lehumuszolt felszínhez képest még igen vastag feltöltés alatt. A domb erősen kiemelkedő középső része csaknem üres volt [2. tábla].

A különféle korszakokba tartozó régészeti jelenségek meglehetősen jól elkülönültek egymástól, közöttük szuperpozíciót alig észleltünk. Bronzkori leleteket az itt napvilágot látott kincs ellenére sem találtunk. Legkorábbi leleteink császárkoriak. Ezek egy házból, valamint több gödörből származtak. A feltárt területen egy sír került elő, amelyet az 5. század közepére, második felére keltezhetünk [3. tábla].⁷ További, erre a korszakra datálható lelet azonban szintén nem került elő. A lelőhely legkésőbbi objektumai Árpád-koriak. A szórványosan napvilágot látott tárgyakon kívül egy házat és egy szabadon álló kemencét sorolhatunk ebbe

* SZTE BTK Régészeti Tanszék, b.nagykatalin@gmail.com; SZTE BTK Régészeti Tanszék, wolfmaria55@gmail.com

¹ VALTER 1964; VALTER 1968; VALTER 1974.

² WOLF 1991; RÉVÉSZ–WOLF 1993; WOLF 1996.

³ A kutatásokat legutóbb röviden összefoglalta: RINGER–SZÖRÉNYI 2011, 501–502, 3. kép.

⁴ Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattára 191. doboz.

⁵ HELLEBRANDT 1989

⁶ Az ásatáson dolgozott Horváth Antónia és Ringer István régész is. Munkájukat ezúton is köszönjük.

⁷ PINTÉR-NAGY 2011; PINTÉR-NAGY 2012.

a korszakba. Ezek formájukat tekintve alig különböznek a korábbi időszakok hasonló jellegű építményeitől.

A leletanyaguk alapján a régészeti jelenségek többsége népvándorláskori, 6–9. századra datálható.⁸ A feltárt területen földbe mélyített és felmenő falú házakra utaló nyomok, kemencék, a hozzájuk tartozó munkagödrök, valamint gödrök és hamvasztásos sírok kerültek elő.⁹

2. A telep és a temető jelenségeinek leírása

28. ház

Kisméretű, 270×275 cm-es, mélysége a nyesett felszíntől 23 cm.¹⁰ A felszínen szabályos négyzet alakú, sötétszürke foltként jelentkezett. Falai függőlegesek, alja lapos, padlójában cölöplyuk foltyját nem regisztráltuk. Betöltése sötétszürke, enyhén paticsos, faszenes föld volt. Belőle kerámia, állatsont és kő került elő. É-i oldalán, a faltól 20 cm-re helyezkedett el kemencéjének omladéka, melynek mérete 120×80 cm. Az omladék átégett kövekből és sok háztartási hulladékból, fazék, illetve sütőepsi-töredékekből állt [4. tábla 1].

123. ház

Kisméretű, szabálytalan oldalhosszúságú, 244×220×220×263 cm-es, mélysége 14 cm. Leke-rekített sarkú, négyzetes alakú, falai függőlegesek, alja egyenetlen. DK-i sarkában helyezkedett el meneteles bejárata. Betöltése kissé faszenes, paticsos, sárgásszürke homok. DK-i negyedében már a felszínen jelentkezett az S121-es cölöphely, feltehető tehát, hogy nem a házhoz tartozott. A ház betöltéséből csonteszköz, cserép, állatsont, kő, és patices látott napvilágot. ÉK-i sarkában találtuk meg a 70×80 cm-es kemencéjét (S 125), melynek mélysége 0–8 cm volt. A kemencét apró kövekből állították össze, alatta tapasztást nem találtunk. Az omladékok között állatsontok és kerámatöredékek feküdtek.

156. ház

Nagyméretű, 438×337×350×322 cm-es, szabálytalan négyszög alakú. Gödre igen sekély, a nyesett felszíntől mérve 7–23 cm volt. Bejárata a Ny-i oldalon nyílhatott. A K-i oldalfal közepén egy cölöplyukat bontottunk ki, amely azonban nem tartozott a házhoz, mivel vágta annak gödrét. A ház csekély betöltéséből kerámia, kő és tapasztástöredékek kerültek elő. 105×85 cm-es, apró kövekből, kötőanyag nélkül összeállított kemencéje (S 344) a DNy-i oldalon, a saroktól kissé beljebb helyezkedett el, mélysége 16 cm. A kövek alatt 4 cm vastag hamuréteget találtunk, melyben kövek és cseréptöredékek voltak. Ezek alatt 61×42 cm-es kerek gödör helyezkedett el, amely erősen átégett. A belőle kikerült kövek is égettek voltak. Ezek mellett cseréptöredékeket, állatsontot, tapasztást és faszenet találtunk [4. tábla 2–4].

⁸ A lelőhely leletanyaga a Herman Ottó Múzeum Régészeti Gyűjteményében található (2010.1.1.1–2010.1.452.36).

⁹ Jelen keretek között nincs lehetőségünk valamennyi feltárt objektum ismertetésére. Ezért kiválasztottunk néhányat, melyek, úgy véljük, jellemzőek a település különböző korszakaira és objektum típusaira.

¹⁰ A mélységek a továbbiakban is a lehumuszolt, nyesett felszíntől értendők.

402. ház

Téglalap alakú, szabálytalan oldalfalú, 320×262×343×280 cm-es, szokatlanul mély, a nyezett felszíntől 57 cm-re az altalajba mélyedő, K–Ny-i tájolású. Bejárata Ny-ról nyílhatott. Betöltése szürke föld, kevés faszénnel. Több karó és cölöplyuk mélyed bele, közülük három a feltételezett bejáratnál. Padlóját nem lehetett megfigyelni. Szuperpozícióban állt egy későbbi házzal (S 110), ez alatt helyezkedett el. Betöltésében követ, állatcsontot, faszenet és hamut leltünk. 152×130 cm-es kemencéje (S 401) az ÉK-i sarokban helyezkedett el, 57 cm-re mélyedt az altalajba. Eredetileg kerek volt, apró kövekből, kötőanyag nélkül rakták össze. Szája DNy-ra nyílt, D-i oldalán több kisebb, a szájánál egy további karólyuk került elő. A kövek alatt patkó alakú gyengén átégett, a szája felé lejtő gödröt találtunk. Szuperpozícióban állt az S 332-es objektummal, alatta helyezkedett el. Betöltésében cseréptöredékeket (köztük sütőtepsiét is), állatcsontot, tapasztást, faszenet találtunk [5. tábla 1].

421. ház

Nagyméretű, négyzet alakú, 320×330 cm-es, mélysége 5–45 cm között változott, amelyet a K felé lejtő domboldal okozott. Falai függőlegesek, alja egyenetlen. Négy sarkában 1-1 cölöphelyet találtunk. A ház leégett, oldalfalai, melyek 30–36 cm széles, 3 cm vastag, jó megtartású deszkák voltak, ráomlottak a padlóra, amitől az több helyen keményre, vörösre égett. A deszkák felső oldalán is találtunk tapasztást, ami valószínűvé teszi, hogy a házfalak kívülről tapasztottak voltak. Betöltése erősen faszenes, kevés paticsal kevert szürke homok volt, melyben kerámiát, állatcsontot, követ, tapasztást leltünk. Kemencéje (S 431) a DK-i oldalon helyezkedett el. Eredetileg kerek, 118×58 cm-es, 36 cm mély volt, kisebb kövekből, kötőanyag nélkül állították össze. A kövek alatt nagyobb, lapos köveket találtunk, melyek alatt a homok vörösre égett. Talán a lapos kövek alkothatták a sütőfelületet. Bontása során kerámiát, köztük sütőtepsi-töredékeket leltünk [5. tábla 2–3].

100. szabadon álló kemence

106×103 cm-es, nagyméretű, kör alakú, mélysége 19 cm. A 3 cm vastag sütőfelülete jó minőségű, ép. Ezen a leszakadt boltozat számos darabját megtaláltuk. Alatta sem követ, sem cseréptöredéket nem leltünk. Betöltése enyhén faszenes szürke föld volt. Szája K-re nyílt. Itt helyezkedett el az ovális, 145×125 cm-es, 5–20 cm mély munkagödre (S 10). Betöltése sötétszürke, homokos föld volt. Leletek nem kerültek elő belőle.

112. szabadon álló kemence

Mérete 40×46 cm, mélysége 4 cm. Eredetileg kerek, kötőanyag nélkül, apró kövekből állították össze. A kövek alatt kör alakú, 5 cm vastagon kitapasztott, sekély gödröt találtunk. Betöltése szürke homok volt, melyben a kövek mellett cseréptöredéket és állatcsontot leltünk. Vese alakú munkagödre D-ről csatlakozott hozzá, mérete 142×224 cm, mélysége 10 cm. Betöltése szürke, sárga foltos homok. Fala függőleges, oldala kissé rézsús. Bontásából kerámiatöredékek, kő és állatcsontok kerültek elő [6. tábla 1–3].

41. hamvasztásos sír

Átmérője 74 cm, mélysége 20 cm. Szabályos kör alakú, sötétszürke foltként jelentkezett a nyezett felszínen. Függőleges falú, alja lapos. Betöltése homokos, sötétszürke föld volt.

Bontása során erősen égett csontokat, s szintén átégett, kormos kerámiatöredékeket találtunk [7. tábla 3].

42. hamvasztásos sír

Szabályos kör alakú, sötétszürke foltként jelentkezett a nyesett felszínen. Bontás után azonban kissé ovális, 75×60 cm-es, 8 cm mélységű gödör bontakozott ki. Fala függőleges, alja egyenes. Betöltése sötétszürke, homokos föld volt, melynek bontásából egy csaknem ép edény került elő [7. tábla 2].

44. hamvasztásos sír

Szabályos kör alakú, 75 cm átmérőjű, 5 cm mély gödör. Helyét leletkoncentráció jelölte a gépi nyeséskor. Fala függőleges, alja egyenes. 4 edény töredékei kerültek elő belőle, köztük egy nagyméretű, kiegészíthető edényé is.

3. A település ismertetése

3.1. A település objektumai

A feltárt területen viszonylag nagy számban kerültek elő házak. Ezek egy része a 28. és a 123. házhoz hasonlóan kisméretű volt [4. tábla 1]. Jelentős részük alapterülete átlagosan 280/340×350/400 cm közé tehető. Néhány esetben, hasonlóképpen a 156. házhoz, megfigyeltünk ezeknél jóval nagyobb területű épületeket is [4. tábla 2]. A házak nagy részére jellemző, hogy csekély mértékben mélyedtek bele az altalajba, legtöbb esetben 10–30 cm-re. Csak egy-két esetben észleltünk ezeknél jóval mélyebb (50 cm körüli) házakat. Alaprajzuk többnyire négyzet, lekerekített négyzet vagy téglalap formájú volt. A házak egy-két kivételtől eltekintve az égtájaknak megfelelően voltak tájolva, a téglalap alakúak Ny–K-i irányúak. Csak néhány ház esetében észleltük, hogy a padlót letapasztották, mely foltkban megmaradt. A legtöbb házban nem találtunk oszlophelyeket, a bejárat nyomát pedig két esetben tudtuk megfigyelni. A házak kemencéi az ÉK-i, ÉNy-i, DK-i és a DNy-i sarokban, a faltól kissé beljebb kialakítva helyezkedtek el. Ezeket minden esetben kötőanyag nélkül, kisebb-nagyobb kövekből építették, agyagkemence nem került elő a területen. Legtöbbször nem volt kitapasztott és kiégett sütőfelületük, mindössze egy sekély, gyengén átégett 60×50 cm-es gödörből és néhány kőből álltak [4. tábla 3–4]. A házak sekély gödre, a tetőt tartó oszlophelyek hiánya, valamint az a tény, hogy a kemencék nem szorosan az oldalfalak mellett helyezkedtek el, arra engednek következtetni, hogy a házaknak felmenő falaik is lehettek, illetve a felszínen állhattak. A felmenő, deszkából készült falak maradványait a 421. és a 423. házban egyértelműen meg tudtuk figyelni [5. tábla 2–3].

A feltárt területen számos cölöphelyet bontottunk ki, ezek sok esetben egy-egy helyre koncentráálódtak. Többször dokumentáltunk a lehumuszolt felszínen omladékokat, illetve leletkoncentrációt. Előkerült továbbá egy nagyméretű, kötőanyag nélkül összerakott kőkemence omladéka is (S 311), amelynek a közelében sem házfoltot, sem cölöplyukakat, nem találtunk. Feltételezhető, hogy egy felszíni házhoz tartozhatott. Ezek az ásatási megfigyelések is azt bizonyítják, hogy a településen a valamelyest földbe mélyedő padlójú házak mellett felmenő falú és a földfelszínen álló épületek egyaránt voltak.

Nagy számban bontottunk ki a házakban lévőknél nagyobb méretű, patkó alakú, szabadon álló kemencéket is. Ezek mind anyagukban, szerkezetükben, mind formájukban hasonlóak az Árpád-kori fálvakban feltártakhoz. A kemencék előtere erősen hamus, vese, vagy szív formájú gödör volt, amelyben több esetben agyagtepsi-töredékeket is találtunk. Előkerült azonban egy másfajta szabadon álló kemencetípus is, amelyhez hasonlóan házbeli kemencék között is megfigyeltünk. Ezek boltozatát kötőanyag nélkül, apró kövekből állították össze. A kövek alatt sekély, 4–7 cm vastagságban kitapasztott kerek, körülbelül 40 cm átmérőjű gödröt találtunk. E kisméretű kemencékhez is az előző típusnál megfigyelt formájú előtérögdrök csatlakoztak [6. tábla 1–3].

A településen számos gödröt is kibontottunk. Közülük említést érdemel egy méhkas alakú (S 211), melyben egy kettétört malomkövet leltünk.

3.2. A település leletanyaga

A telepen feltárt objektumok leletanyaga túlnyomó többségében kerámiából áll.

A kerámiaanyag egy részét a kézzel formált, durva kivitelű, zúzott kerámiával, kavicsal soványított, vastag falú, díszítetlen példányok teszik ki [8. tábla 1, 6–7; 9. tábla 2–4]. Ezek a prágai típusú kerámiákhoz sorolható töredékek a Bodroghközben csak a szomszédos zemplénagárdi hamvasztásos temetőből ismertek eddig.¹¹ Ezen kívül a közeli térségből jó párhuzamait találjuk Kisvárdá–TV torony és Kisvárdá–Aldi lelőhely kerámiaanyagában.¹² A prágai típusú kerámia elemzésével, tipokronológiai rendszerének kidolgozásával a hazai és a nemzetközi kutatás széles körben foglalkozott, csak úgy, mint etnikumjelző voltával.¹³ S bár a kézzel formált, durva anyagú edények tipológiai besorolása számos kérdést vet föl, az ezzel a leletanyaggal jellemezhető lelőhelyek keltezése általánosságban 6. század vége, 7. század eleje.¹⁴ Lelőhelyünkön a fentebb leírt 28-as, 156-os ház és 112. kemencén kívül ehhez a horizonthoz sorolható további 7 ház.

A település szintén jellegzetes kerámiatípusa a kézzel formált vagy kézi korongon készített, többnyire érdes felületű, csillámos homokkal, apró kavicsal soványított, bekarcolt vízszintes és/vagy hullámvonalaköteggel, vízszintes vonalaköteggel, hullámvonalakkal díszített vagy díszítetlen kerámia [9. tábla 1, 3–7]. Ez a leletanyag került elő a fentebb bemutatott 402-es és 421-es házakon, illetve a 100-as kemencén kívül további 23 házból és 8 szabadon álló kemencéből. A 8–9. századra datálható, széles körben elterjedt kerámiatípus a Bodroghközben több lelőhelyről is ismert, hasonló darabok láttak napvilágot Karos–Tobolyka,¹⁵ valamint Karos–Mókahomok¹⁶ lelőhelyek telepjelenségeiből, illetve Karcsa–Somosról¹⁷ és

¹¹ RÉVÉSZ–WOLF 1993, 102–104; WOLF 1994, 122; WOLF 1996, 58–59. A lelőhely kerámiaanyagát legutóbb Herold Hajnalka vizsgálta behatóbban, és több kronológiai fázist különített el (HEROLD 2006, 20–49).

¹² ISTVÁNOVITS 2001, 177; SAMU 2012, 150. Itt szeretnénk köszönetet mondani Samu Leventének, aki hozzájárult, hogy kéziratban lévő munkáját elolvashassuk.

¹³ FUSEK 1994; STANCIU 1998–1999, 198–200; VIDA 1999, 147–155; CURTA 2001a; CURTA 2001b, 228–234; STANCIU 2011, 554–570.

¹⁴ STANCIU 1998–1999, 200.

¹⁵ WOLF 1991, 585–589; SIMONYI 2013, 829.

¹⁶ WOLF 1991, 583–585. A lelőhely kerámiaanyagát legutóbb Herold Hajnalka vizsgálta (HEROLD 2006, 9–19).

¹⁷ KAZACSAYNÉ GNANDT 1955, 24–28.

Zemplénagárdról.¹⁸ A Bodroghöz közelében fekvő térségből továbbá még Gergelyugornyan és Panyolán kerültek elő.¹⁹

A kerámialeletek között kis csoportot alkotnak az agyagkenyerek, jellemző rájuk, hogy lapított gömb formájúak [8. tábla 4]. Megfigyelhető, hogy egy kivételtől eltekintve, kézzel formált, durva kivitelű, zúzott kerámiával, homokkal soványított, vastag falú kerámiatöredékeket tartalmazó, vagyis a település korai fázisába sorolható objektumokban találtuk őket. A külföldi szakirodalom ezeket a leleteket a korai szláv telepek egyik jellegzetes tárgytipusaként tartja számon.²⁰ Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez a lelettípus más korszakokban is gyakorta feltűnik,²¹ és más hasonló korú telepekkel ellentétben a pácini leletek egyszerűen sem kapcsolhatók kemencékhez.

Viszonylag gyakori leletnek tekinthetők az agyagtepsik és a sütőtálak a pácini lelőhelyen. E két típus terminológiai, morfológiai és funkcióbeli elkülönítésére az utóbbi pár évben nagy hangsúlyt fektetett a kutatás, ennek ellenére még mindig sok a bizonytalanság.²² A magunk részéről agyagtepsiken általában a szögletes alakú, kézzel formált, egyenetlen felületű, durva kivitelű, viszonylag magas (10–15 cm) és vastag falú, zúzott kerámiával és szerves anyaggal soványított példányokat értjük [8. tábla 5]. A sütőtál terminust pedig azon darabokra használjuk, melyek az előbbinél kisebb méretűek (15–30 cm átmérőjűek), kerek alakúak, kézzel formáltak, alacsony és vékonyfalúak, csillámos homokkal és apró kavicsal soványítottak [8. tábla 3]. A sütőtálak használata bizonyos fokig összekapcsolódhat a sütőharangokkal, ezek együttesen lepénykenyerek sütésére és hús párolására voltak alkalmasak, de a sütőtálakat önmagukban is használhatták.²³

Sütőharangok töredékei csak néhány objektum leletanyagában figyelhetők meg. Ezek minden esetben kézzel formált vagy kézi korongon készített, csillámos homokkal, apró kavicsal soványított, bekarcolt egyenes és/vagy hullámvonalköteggel, egyenes vonalköteggel díszített kerámiatöredékek társaságában kerültek elő, vagyis a település késői fázisába sorolhatók.²⁴

A lelőhely kiemelkedő jelentőségű lelete egy teljes épségben feltárt sütőtepsi (S 277) [6. tábla 4]. A tárgy mind anyagában, mind kiképzésében lényegesen különbözik az agyagtepsiktől és a sütőtálaktól. Megközelítőleg téglalap alakú, 45×55 cm méretű, rendkívül alacsony, enyhén ívelt, lekerekített oldalfallal rendelkezik, sokkal jobb megtartású, mint az előzőekben említett agyagtepsik, homokkal, apró kavicsal és szerves anyaggal soványított. *In situ* felszedéskor kitűnt, hogy a helyszínen készíthették, a bolygatatlan altalajra tapaszthatták. A sütőfelület alatt körülbelül 3 cm vastagságban gyengén átégett homokot találtunk. A sütőtepsi körül épületre utaló nyomokat nem leltünk, körülötte azonban néhány kő helyezkedett el, amelyek feltehetően hozzátartoztak. A felette kibontott betöltésből egy kézzel

¹⁸ RÉVÉSZ–WOLF 1993; WOLF 1994; WOLF 1996; HEROLD 2006, 9–19.

¹⁹ ERDÉLYI–SZIMONOVA 1987; ERDÉLYI–SZIMONOVA 1993.

²⁰ Az agyagkenyerek/agyagkoloncok tipológiájával és funkciójával legutóbb Ioan Stanciu foglalkozott (STANCIU 2011, 571–573, 588–590)

²¹ Ismeretesek például Árpád-kori és késő középkori környezetből is (KVASSAY 2003; KVASSAY 2009).

²² VIDA 2011, 737–738; BAJKAI 2016.

²³ VIDA 2011, 734–737.

²⁴ A sütőharangok keltezéséről és elterjedéséről lásd bővebben VIDA 2011, 726–730, 737–740.

formált, csillámos homokkal, apró kavicsal soványított, bekarcolt hullámvonalköteggel díszített kerámiatöredék került elő.²⁵

Viszonylag nagy mennyiségben figyelhetők meg a feltárt objektumokban a kőeszközök, gyakoriak a fenőkövek és az obszidiáneszközök. Különösen nagy mennyiségben kerültek elő obszidiánpengék, szilánkok, valamint egy kaparó. Többségükben átlátszóak-áttetszőek, élénk üvegfényűek. Ezek a példányok minden bizonnyal a Kárpát-medence egyik legjelentősebb obszidián lelőhelyéről, az Eperjes-Tokaji-hegységből származnak. Jellemzőik alapján a mai Szlovákia területéről származó C1 típusú obszidiánokkal hozhatók párhuzamba.²⁶

A pácini feltárás során napvilágot látott még néhány orsógomb. A lelőhelyről nagyon kevés fémtárgy került elő: egy bronzgyűrű és egy vaskés. Ezen felül nagy mennyiségű állatsontot is találtunk az ásatás során.

3.3. A település párhuzamai

Az előkerült leletek alapján a 6. század vége–7. század eleje és a 9. század közötti időszakra keltezhető a település. A feldolgozás jelenlegi szintjén azonban még nem lehet pontos kronológiai fázisokat elkülöníteni, noha a gyér számú szuperpozícióból látszik, hogy egy korszakon belül több periódussal számolhatunk.²⁷ Megfigyelhető azonban, hogy több objektumban a kézzel formált, durva kivitelű, zúzott kerámiával, kavicsal soványított, vastag falú, díszítetlen példányok keverednek a kézzel formált vagy kézi korongon készített, csillámos homokkal, apró kavicsal soványított, vonalköteggel díszített vagy díszítetlen kerámiatöredékekkel. Egyelőre azonban nem állapítható meg egyértelműen, hogy az élet folyamatos volt-e a településen.

A korai korszakra keltezhető néhány ház elsősorban a domb északi oldalán helyezkedett el, míg a jóval nagyobb számba feltárt késői házak a domb egész területén megtalálhatóak voltak.

A feltárt lelőhely korai, 6–7. századi leletanyagának párhuzamai eddig még nem ismertek a Bodroghözből, a pácini az első ilyen jellegű teleprészlet.²⁸ Legközelebbi analógiáit a területileg közeli Kisvárdá–TV torony,²⁹ valamint Kisvárdá–Aldi³⁰ lelőhelyek emléanyagában találhatjuk meg. Ezek csakúgy, mint a Pácini–Szenna-dombon feltárt település korai szakasza, a szakirodalom szerint a korai szlávoknak nevezett Lázári-Piskolt csoportéhoz sorolhatók.³¹

²⁵ Legutóbb Bajkai Rozália ezt a példányt a sütőtálak közé sorolta (BAJKAI 2016, 35). Az általunk ismertett darab azonban méretében és kiképzésében jelentősen különbözik a sütőtálaknak meghatározott tárgyaktól.

²⁶ T. BÍRÓ 2004, 5.

²⁷ A 6–7. századi 135. kemencét és a hozzá tartozó házat vágta a 409/438. ház, a 8–9. századra tehető időszakban pedig a 110. ház a 402-est.

²⁸ Herold Hajnalka szerint viszont a karos-mókahomoki telepnek is van 7. századra keltezhető fázisa (HEROLD 2006, 72–73).

²⁹ ISTVÁNOVITS 2001, 165–183.

³⁰ SAMU 2012, 150.

³¹ ISTVÁNOVITS 2001, 177–178.

A pácini teleprész 8–9. századra datálható leletanyagához hasonló településrészletek ismertek a Bodroghözben is: Karos–Mókahomokon,³² Karos–Tobolykán³³ és esetleg Karcsa–Somoson.³⁴

A korai szlávoknak nevezett telepeken feltárt régészeti jelenségek sajátosságai több szempontból párhuzamba hozhatók a Pácinban észlelt objektumokéval, azonban néhány vonásban eltérnek tőle. A Lázári-Piskolt csoport házainak tájolása általában megegyezik az égtájjal, olykor kisebb eltérés figyelhető meg, csakúgy, mint a pácini telepen is.³⁵ A házak alapterülete, hasonlóan a pácini házak többségéhez, általában kicsi, 8–16 m² közötti.³⁶ A Pácinhoz közel fekvő két kisvárdai lelőhelyen is megfigyelhetők a tetőt tartó oszlopok nélküli, tehát nagy valószínűséggel felmenő falu háztípusok.³⁷ Jelentős különbségek észlelhetők a tüzelőberendezések terén. Míg a Lázári-Piskolt csoport házaiban található kőkemencék egy részének alja, falának alsó harmada agyagból épült,³⁸ a pácini épületek tüzelőberendezéseit kizárólag csak kövek alkotják. Általában nem volt kitapasztott és kiégett sütőfelületük, mindössze egy sekély, gyengén átégett gödörből álltak. A pácini lelőhelyen viszonylag ritka leletnek számító agyagkenyerek/agyagkoloncok nem e kemencék maradványaiból kerültek elő, ellentétben a Lázári-Piskolt csoport jelenségeivel, ahol az agyagkenyerek/agyagkoloncok egy része a kemencék bontásából ismert. Eddig egyedi jelenségnek tűnik a Pácinban feltárt szabadon álló kőkemencék egy típusa, mely hasonlít a házakban leltekhez, a kemence tüzelőterét a sekély mélységű, 4–7 cm vastagságban kitapasztott, átégett kerek, körülbelül 40 cm átmérőjű gödör képezte.

4. A hamvasztásos temető

4.1. A hamvasztásos temető objektumai és leletanyaga

A feltárás során előkerültek olyan objektumok, amelyeket hamvasztásos sírok maradványainak tarthatunk. Mintegy 20 régészeti jelenség esetében merül fel ez a lehetőség. Ezek a lehumusztalt felszínen sötétszürke, hamus, faszenes betöltésű foltként jelentkeztek [7. tábla 1]. Többségük szórt hamvas temetkezésnek határozható meg, egy esetben feltételezhető, hogy urnás temetkezés (S 101) volt.

A szórt hamvas sírok bontásakor néhány esetben a betöltésben egyértelműen jól körülhatárolható volt a gödör közepén egy apró, fehér szemcsékkel sűrűn kevert szürke réteg [7. tábla 4].³⁹ Az objektumok nagyrészt szabályos kör vagy ovális alakúak voltak, néhány esetben amorf vagy lekerekített téglalap. Általánosan jellemző ezekre a régészeti jelenségekre,

³² WOLF 1991, 583–585.

³³ WOLF 1991, 585–590; SIMONYI 2013, 829.

³⁴ WOLF 1991, 582.

³⁵ Természetesen ez nem tekinthető egyedi vonásnak, számos más korszakban is megfigyelhető ez a jelenség.

³⁶ STANCIU 2011, 542

³⁷ ISTVÁNOVITS 2001, 167–174; SAMU 2012, 70–84.

³⁸ STANCIU 2011, 544–545.

³⁹ A feltárás során három régészeti jelenségből vettünk mintát: 268., 269., 270. Ezek vizsgálata megkezdődött. Marcsik Antónia (ny. egyetemi docens, SZTE TTIK Embertani Tanszék) és Gulyás Sándor (egyetemi adjunktus, SZTE TTIK Földtani és Őslénytani Tanszék) sztereomikroszkóppal elemezte az egyik mintát. Arra a következtetésre jutottak, hogy a betöltésben szabad szemmel is jól látható fehér szemcsék emberi csontokból származó kalciumdarabok. Ezúton is köszönjük Marcsik Antóniának és Gulyás Sándornak a segítségét.

hogy 70–80 cm átmérőjűek és viszonylag sekély mélységűek (10–40 cm) voltak, aljuk egyenes vagy egyenetlen kialakítású [7. tábla 2–4].

Az objektumokból nagyobb mennyiségben kerámiatöredékek, összegegt csontok és kövek kerültek elő, valamint néhány fenőkő és obszidián is napvilágot látott. A kerámiatöredékek nagyrészt kézzel formált vagy kézikorongon készített, csillámos homokkal, apró kavicsal soványított, bekarcolt vonalköteggel díszített vagy díszítetlen példányok, csak néhány objektum anyagában figyelhetők meg a kézzel formált, durva kivitelű, zúzott kerámiával soványított, vastag falú, díszítetlen darabok, egy esetben került elő sütőtepsi töredéke is.

4.2. A hamvasztásos temető párhuzamai

A Bodrogekőből és szomszédságából több, szlávokhoz köthető hamvasztásos rítusú temető-részletet ismerünk: Zemplénagárd, Királyhelmeč/Kráľovský Chlmec (Szlovákia), Topolóka/Topoľovka (Szlovákia), Bodrogszerdahely/Streda nad Bodrogom (Szlovákia), Kiszgéses/Malý Horeš (Szlovákia). Emellett lehetséges, hogy Karos és Karsa határában is számolhatunk temetővel.

Az általunk vizsgált temető és teleprészlethez rendkívül közel fekszik a zemplénagárdi lelőhely, ahol 1991–1992-ben végzett hitelesítő ásatásunk során 36 szórt hamvas temetkezést tártunk fel. A rézsűsen mélyülő sírgödörök meglehetősen sekélyek, ovális vagy kerek alakúak, és a pácini jelenségeknél nagyobbak, 1–4, vagy 15–20 m átmérőjűek voltak. A sírok betöltése erősen faszenes, zsíros föld volt, amelyben a pácinihoz hasonlóan elszórtan kerültek elő a leletek. A leletanyag jellege megegyezik a Páciban feltárt sírokéval, túlnyomó többségét a kerámia alkotta. Megfigyelésünk szerint ezek törötten kerültek a sírokba. A sírok többségében a vastag falú, durva anyagú, kézzel formált edények mellett csillámos homokkal soványított, kézi korongon formált, fésűsen bekarcolt körbefutó vízszintes és hullámvonallal díszített töredékek egyaránt előfordultak. A kerámián kívül gyakori lelet volt az obszidiánpenge- és szilánk, illetve a fenőkő, melyek mindegyike erősen kopott, hosszú használatot mutató darab volt. Ezeknél ritkábban lertünk orsógombokat, illetve vaskéseket. Minden sírban találtunk állatcsontokat, illetve égett köveket is.⁴⁰ Lényeges különbséget mutat abban a két temető, hogy míg zemplénagárdiban előkerült néhány jó keltező értékkel bíró import tárgy, addig ezek a pácini–Szenna-dombiban teljességgel hiányoznak. A zemplénagárdi temető területén egy maszkos fibula látott napvilágot, amelyet párhuzamai alapján a 7. századra keltezhetünk.⁴¹ Valószínű tehát, hogy a temetkezések már ebben az időben elkezdődtek a területen. A szakirodalomban sokáig elterjedt nézet volt, hogy ez a fibulatípus szláv etnikumjelző, ezt a véleményt azonban az utóbbi évtizedekben egyértelműen cáfolta a

⁴⁰ RÉVÉSZ–WOLF 1993; WOLF 1994; WOLF 1996.

⁴¹ A zemplénagárdi fibula legközelebbi párhuzama Kiskőrös–Városlatt 2. sírból került elő. A sír egyéb mellékletei alapján (például préselt lemezboglár) a 7. század második felére keltezhető (HORVÁTH 1935, 35; GARAM 2003, 109).

kutatás.⁴² A dinnyemag alakú gyöngy⁴³ és egy öntött bronzveret⁴⁴ a temető későbbi periódusának 8. századi keltezésére nyújt támpontot. Az 5. sírban egy ritka bronz sarkantyút leltünk. Formai szempontból legközelebbi párhuzamának tekinthető két példány egy Szmolenszk melletti 8–9. századra datálható, szlávokhoz kapcsolt temetőből.⁴⁵ Noha a lelőhellyel kapcsolatban felmerült, hogy az nem temető, hanem település részlete,⁴⁶ a feltárás során egyetlen telepjelenséget sem találtunk.⁴⁷ A megfigyelt jelenségek és leletek pedig egyértelműen a területileg igen közeli felső-bodrogi királyhalmec, illetve a kissé távolabbi topolókai halomsíros temetőkhöz kapcsolják a zemplénagárdi lelőhelyet.

Királyhalmec–Erősen négy csoportban mintegy 70 halmot figyeltek meg, melyből 33-at meg is vizsgáltak. Átmérőjük 8 és 21 m, magasságuk 25 és 170 cm között változott. Megállapították, hogy a halmokban kő vagy fa sírípítmény nem volt, többnyire a bolygatlan altalajra emelték őket. Elszórtan kerültek elő belőlük a nagyrészt kerámiatöredékekből álló leletek és hamvak. Ritka kivételként urnába helyezett hamvakat is megfigyeltek. A halmokban faszénmaradványokat, állatcsonttöredékeket, obszidián- és kovaszilánkokat is találtak. A sírokból kevés fémtárgy, késtöredék, vödör fém fogantyúja, nyílhegy, övcsat, egy öntött bronz avar kisszívjég, valamint egy félhold alakú csillagdíszes fülbevaló látott napvilágot. A királyhalmec temető halmainak nagy többségét a 8–9. századra keltezte ásatójuk, Budinský-Krička.⁴⁸

⁴² BÁLINT 1990, 98–101; CURTA 2001b, 245–275; GARAM 2003, 107–114.

⁴³ Ez a gyöngy típus avar kapcsolatokra enged következtetni. A 7. század utolsó harmadában tűnnek fel az avar leletanyagban a korai típusai, de a 8. században válik általánossá a használatuk (GARAM 1995, 274). A zemplénagárdi példány az orsó alakúak közé sorolható, a székkutas–kapolnadülői orsó alakú darabokat Pásztor Adrien a 8. század elejére keltezi (PÁSZTOR 2003, 341).

⁴⁴ A zemplénagárdi 13. hamvasztásos sírból előkerült, növényi ornamentikával díszített öntött bronz rozetta alakú veret a geometrikus laposindás veretek csoportjába sorolható. Szenthe Gergely gyűjtéséből és csoportosításából kiderül, hogy ez a típus a 8. század második felére keltezhető, és az egész Kárpát-medencében elterjedt a használata (SZENTHE 2012, 79).

⁴⁵ A sarkantyú alakja és a száraz végeinek kiképzése alapján párhuzamba hozhatók a zemplénagárdi darabbal, a nyakrész formája, valamint alapanyaga (vas) azonban különbözik ettől (SZEDOV 1974, Tab. 28. 1., 2.). Emellett felmerült a tárgy császárkori keltezésének lehetősége (HEROLD 2006, 32), valamint a kora császárkori három ponton szegecselt Leuna-típusú sarkantyúkkal való kapcsolata is (GIESLER 1978). Az ilyen típusú sarkantyúk azonban mind formájukban, mind a száraz felerősítésének módjában és számában, mind a nyakrész kiképzésében jelentősen különböznek a zemplénagárdi tárgytól.

⁴⁶ HEROLD 2006, 30.

⁴⁷ Szőke Béla Miklós osztja álláspontunkat, miszerint Zemplénagárdon hamvasztásos temető látott napvilágot (SZŐKE 1996, 112–113, 117).

⁴⁸ BUDINSKÝ-KRIČKA 1980, 58.

A Bodroglak területéről mlg két lelshely kapcsán merült fel annak a lehetősége, hogy esetleg hamvasztásos temető részletei lehetnek, ezek Karos⁴⁹ és Karcsa.⁵⁰ E temetők körébe tartozik a Pácinban feltárt temetkezések csoportja is.

A Bodroglak szomszédóságában, attól ÉK-re Topolókán 34 kisebb halomból álló temetőt találtak. A halmok átmérője 4–6 m, magassága pedig 25–70 cm között változott. Közülük 10-et tártak fel. A halmokból itt is elszórtan kerültek elő az előzőekhez hasonló leletek.⁵¹

A Bodroglak tágabb körzetében, a Felső-Tisza-vidéken, Ukrajnában, Munkács környékén (Cserlenő/Cservenyovo, Igléc/Znyacjovo, Draginya/Draginya) már a 19. században felfigyeltek halomsírcsoportokra. A Cserlenő határában lévő 40 halomból 13-at tártak fel. A halmok átmérője 3–13 m között változott, magasságuk nem haladta meg a 70 cm-t. A halmokban itt sem találtak sírípítményt, a leletek és a hamvak szintén szórtan kerültek elő.⁵² A sírokban faszénmaradványokat és néhány vastárgyat, késeket, vascsatokat is találtak. A temetőt a 7–9. századra keltezték. Hasonló urnás vagy szórtamvas sírokat tártak fel Piskolt/Pișcolt–Homokdombon és Zilahon/Zaláu (Románia) is, melyeket az ásató a 7. századra keltezett.⁵³

5. Összegzés

Az általunk előzetesen ismertett telep és temető anyaga fontos információkat szolgáltat a Bodroglak és környékének népvándorlás kori történetéhez. A pácin–Szenna-dombi lelshely korai fázisának leletanyaga egyértelműen párhuzamba hozható a szlávokhoz kapcsolt Lázári-Piskolt csoport anyagi kultúrájával. Ez az első és eddig egyetlen lelshely, ahol a 6. század végére, 7. századra datálható népesség jelenléte kimutatható a Bodroglakban. Lelelshelyünk legközelebbi párhuzama a szomszédóságában lévő zemplénagárdi temető. Korai fázisának analógiáit a kisvárdai lelshelyeken találjuk, a kései fázisa pedig Karos–Tobolyka, Karos–Mókahalom és Karcsa–Somos lelshelyek anyagával mutat rokonságot. A térség 7–9. század közé datálható anyagában, ahogyan Pácin–Szenna-dombéban is, nagyon kevés az import, jól keltezhető tárgy, mely megnehezíti az anyag belső keltezését.

⁴⁹ Zemplénagárdhoz szintén igen közel, a karosi II. honfoglalás kori temető területén is leletek olyan edényeket, illetve ezek töredékeit, amelyek hamvasztásos temetőre engednek következtetni. A durva anyagú, kézzel formált urnákat párhuzamaik alapján a 7–8. századra keltezhetjük. Mivel azonban az urnák a szántott rétegből kerültek elő, sem egy esetleges sírgödört, sem sírhalom nyomát nem lehetett megfigyelni. Éppen ezért sajnós a honfoglalás kori sírokhoz való viszonyuk is bizonytalan (WOLF 1996, 59).

⁵⁰ Kérdés, hogy a Karcsán szórványosan napvilágot látott, e korszakba tartozó leletek, kerámiatöredékek, csillagdiszes félhold alakú függő valóban egy településhez tartozhattak-e, ahogyan azt korábban gondolták. Mivel a területen ásás nem folyt, az újabban végzett terepbejárásunk során pedig semmiféle településre utaló nyomot nem találtunk, esetleg felmerül annak a lehetősége is, hogy egy hamvasztásos temetővel állunk szemben. A lelshelyről előkerült félhold alakú, csillagdiszes félbevalót legutóbb Mesterházy Károly vizsgálta. Megállapította, hogy a karcsai félbevaló legközelebbi párhuzamai a Mojgrádon/Moigrad, Lázáron/Lazuri (Románia) és Királyhelmeceen talált példányok, melyek a 9. századra datálhatók. Mesterházy Károly úgy véli, hogy e négy tárgy egy műhely termékének tartható (MESTERHÁZY 1990, 102, további irodalommal).

⁵¹ A temetőt a 10. századra keltezte az ásató, úgy vélve, hogy akár még a 11. században is használatban volt (BUDINSKÝ-KRIČKA 1958, 187).

⁵² PENJAK 1968, 594–604, 699–700; KOBÁLY 1994, 25–28.

⁵³ STANCIU 2011, 551–554.

A Felső-Tisza-vidék korai szláv emlékanyagát a kisvárdai leletek kapcsán Istvánovits Eszter tekintette át a közelmúltban.⁵⁴ Egyetértett Bóna Istvánnal abban, hogy a vidéken a szlávok megtelepedésével csak az avarok megjelenése után számolhatunk. Telepeik nem keltezhetők a 6. század végénél korábbi idősakra. Az avar lelőhelyeket térképre vetítve kitént, hogy a szlávok éppen az olyan, erdős, mocsaras területeket szállta meg, mint amilyen a Bodrogló lehetett. A korai szláv megtelepedés azonban sem a Bodroglóban, sem a Felső-Tisza-vidéken nem volt nagymértékű, és a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Kárpátalján, illetve a Szatmári-síkságon is csak szórványosan számolhatunk a 6. század végén és a 7. század elején megjelenő csoportjaikkal. E népesség eddigi legnagyobb, és leghosszabb ideig élő telepe a Pácin–Szenna-dombon feltárt falu volt.

Míg a korai szláv megtelepedésnek kevés emlékét ismerjük, addig a 8–9. században a lelőhelyek száma megnövekedett a Bodroglóban és annak szűkebb-tágabb környezetében. Ez azonban így is messze elmarad az Árpád-korra keltezhető lelőhelyek számától. Ehhez viszonyítva a 8–9. századi népességet is csak szórványosnak tekinthetjük. Továbbra sem bizonyítható, hogy a Felső-Tisza-vidéken oly gyakori szláv helynevek tőlük származtak. Ugyancsak bizonytalan, még akkor is, ha a szláv lelőhelyek egy részét a 11. századra keltezték, hogy e népesség megérte-e a magyar honfoglalást. Ismeretes, hogy a Felső-Tisza-vidéken nagy számban kerültek elő gazdag honfoglalás kori temetők. A 10–11. századi köznépet illetően azonban egyelőre kevés adattal rendelkezünk. Kérdés, hogy e köznép, vagy annak egy része lehetett-e a halomsírokba temetkező szlávok?

IRODALOM

- BAJKAI 2016 = Bajkai R.: Újabb adatok az ún. sütőtálak és agyatepsik kérdésköréhez. In: *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára*. Szerk.: Csécs T.–Takács M. Győr 2016, 31–44.
- BÁLINT 1990 = Bálint Cs.: Régészeti jegyzetek a VI–VII. századi avarok keleti kapcsolatairól. *SzMMÉ* 7 (1990), 87–121.
- CURTA 2001a = Curta, F.: The Prague type: a critical approach to pottery classification. *Archaeologia Bulgarica* 5/1 (2001), 73–106.
- CURTA 2001b = Curta, F.: *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region C. 500–700*. [Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 4th ser. 52.] Cambridge 2001.
- T. BÍRÓ 2004 = T. Bíró K.: A kárpáti obszidiánok: legenda és valóság. *Archeometriai Műhely* 2004/1 (2004), 3–8.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1980 = Budinský-Krička, V.: *Kráľovský Chlmec. Záchranný výskum na slovanskom mohylníku*. [Materialia Archaeologica Slovaca 2.] Nitra 1980.
- ERDÉLYI–SZIMONOVA 1987 = Erdélyi, I.–Szimonova, E.: Ausgrabungen in der Gemarkung von Vásárosnamény-Gergelyugornya (Vorbericht). *ActaArchHung* 39 (1987), 287–312.

⁵⁴ ISTVÁNOVITS 2001, 178–179. Az áttekintés óta ez az emlékanyag bővült a fentebb már említett Kisvárdá–Aldi lelőhelyen (SAMU 2012), valamint az Ákoson (Acâș, Románia) feltárt települészettel (NEMETI 2009, 127).

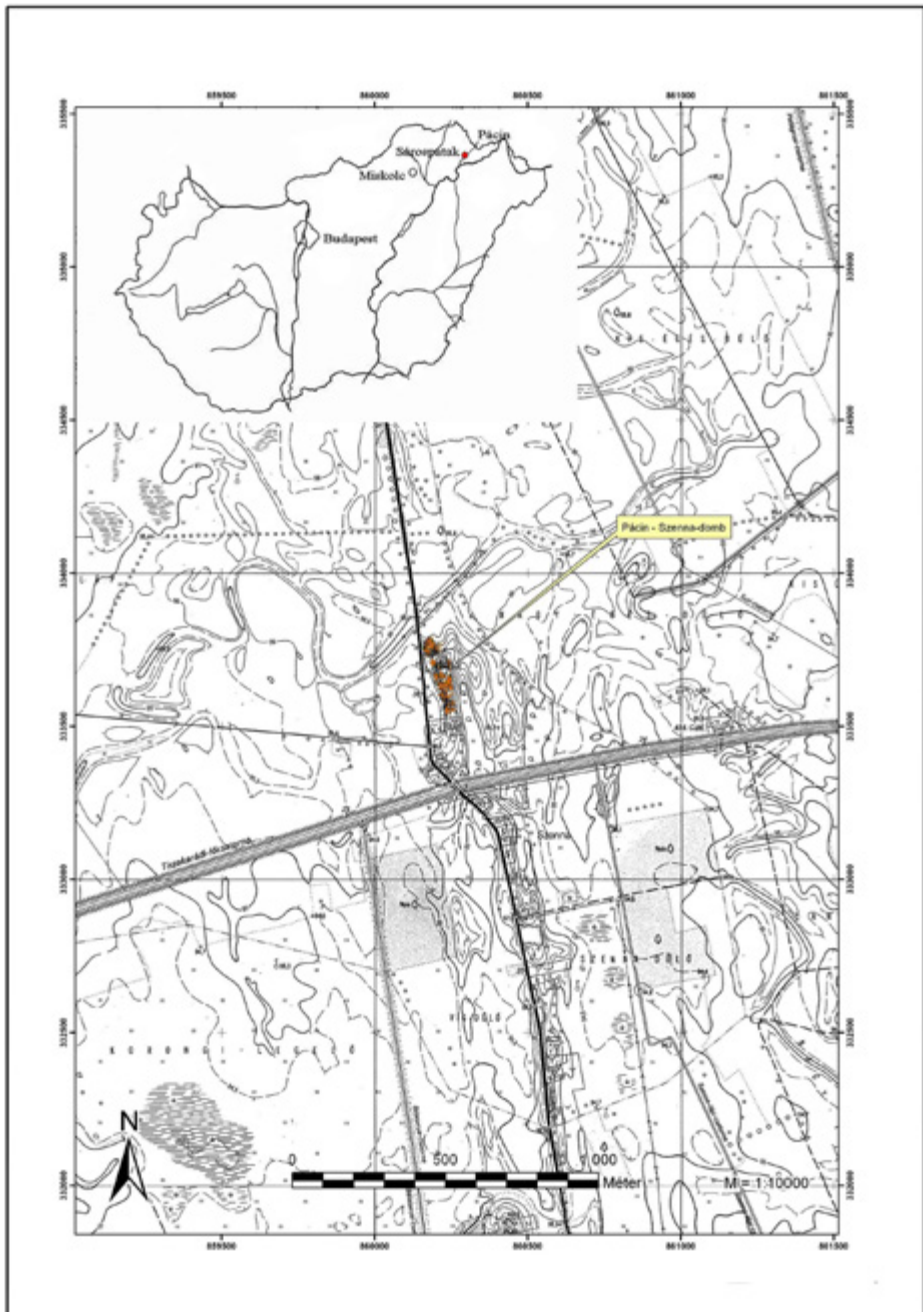
- ERDÉLYI–SZIMONOVA 1993 = Erdélyi I.–Szimonova E.: Falu ásatása Panyola határában. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 125–136.
- FUSEK 1994 = Fusek, G.: *Slovensko vo včasnოსlovenskom období*. [Archaeologica Slovaca Monographiae Studia 3.] Nitra 1994.
- GARAM 1995 = Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*. [Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3.] Budapest 1995.
- GARAM 2003 = Garam É.: Avar kori fibulák. *ArchÉrt* 128 (2003), 95–124.
- GIESLER 1978 = Giesler, U.: Jünger-kaiserzeitliche Nietknopfsporen mit Dreipunkthalterung vom Typ Leuna. *Saalburg Jahrbuch* 35 (1978), 5–56.
- HELLEBRANDT 1989 = Hellebrandt M.: A pácini IV. bronzlelet. *CommArchHung* (1989), 97–117.
- HEROLD 2006 = Herold, H.: *Frühmittelalterliche Keramik von Fundstellen in Nordost- und Südwest-Ungarn*. [Opuscula Hungarica 7.] Budapest 2006.
- HORVÁTH 1935 = Horváth T.: *Az üllői és a kiskőrösi avar temető*. [ArchHung 19.] Budapest 1935.
- ISTVÁNOVITS 2001 = Istvánovits E.: Korai szláv település Kisvárdá határában. *JAMÉ* 43 (2001), 165–181.
- KAZACSAYNÉ GNANDT 1955 = Kazacsayné Gnant P.: Szórványos szláv leletek Karcsáról. *HOMK* 2 (1955), 24–28.
- KOBÁLY 1994 = Kobály J.: A mai Kárpátalja területének népei a középkorban. A kárpátukránok (ruszinok) őslakosságának kérdéséhez (II. rész). *Pánsíp* 94/1 (1994), 25–28.
- KVASSAY 2003 = Kvassay J.: Árpád-kori leletek Nagykanizsa-Billa lelőhelyen (Egy különleges tárgy típus: az agyaggolyók Zala megyei lelőhelyei). *ZM* 12 (2003), 143–153.
- KVASSAY 2009 = Kvassay J.: Mire használhattak agyaggolyókat az Árpád-kori kovácsműhelyekben? In: *A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében*. Szerk.: Nagy Z.–Sulyovszky J. [Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 3.] Budapest 2009, 101–104.
- MESTERHÁZY 1990 = Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–115.
- NÉMETI 2009 = Németi J.: *Barangolások Szatmárban*. Szatmárnémeti 2009.
- PÁSZTOR 2003 = Pásztor A.: A székkutas–kápolnadülői avar kori temető gyöngyleletei. In: B. Nagy Katalin: *A székkutas–kápolnadülői avar temető*. Szerk.: Bende L.–Lőrinczy G. [MFMÉ–MonArch 1.] Szeged 2003, 331–370.
- PENJAK 1968 = Пеняк, С. И.: Исследование древнеславянских памятников второй половины I тысячелетия на территории закарпатской области УССР. *AR* 20/5 (1968), 594–604, 699–700.
- PINTÉR-NAGY 2011 = Pintér-Nagy, K.: Scabbard Accessories found in a grave of the Early Middle Ages on Pácin–Szenna-hill. *Chronica* 11 (2011), 113–124.
- PINTÉR-NAGY 2012 = Pintér-Nagy K.: Kora népvándorlás kori sír Pácin–Szenna-dombról. *HOMÉ* 51 (2012), 93–104.
- RINGER–SZÖRÉNYI 2011 = Ringer I.–Szörényi G.: Árpád-kori település feltárása Pácin határában. In: *Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében*. Szerk.: Kolozsi B.–Szilágyi K. [Tempora Obscura 1.] Debrecen 2011, 499–517.

- RÉVÉSZ–WOLF 1993 = Révész L.–Wolf M.: Előzetes jelentés a zemplénagárdi 7–9. századi hamvasztásos temető ásatásáról. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 101–125.
- SAMU 2012 = Samu L.: „Korai szláv” megtelepülés emlékei Észak-Északkelet-Magyarországon. Szakdolgozat. Kézirat. Budapest 2012.
- SIMONYI 2013 = Simonyi E.: Kerámiavizsgálatok eredményeinek felhasználása 10–13. századi településeink kutatásában II. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Szerk.: Révész L.–Wolf M. [Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3.] Szeged 2013, 817–838.
- STANCIU 1998–1999 = Stanciu, I.: Așezarea slavă timpurie de la Lazuri-”Lubi tag”, jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor 6-7 în zona Tisei superioare. *Satu Mare Studii și Comunicări* 15–16 (1998–1999), 115–266.
- STANCIU 2011 = Stanciu, I.: *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V-sec. VII timpuriu)*. – The habitation of the north-western territory of Romania between the late antiquity and the beginning period of the early middle ages (the middle of the 5th century-early 7th century). [Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 4.] Cluj-Napoca 2011.
- SZEDOV 1974 = Седов, В. В.: *Длинные курганы кривичей*. [Археология СССР САИ ЕИ–8] Москва 1974.
- SZENTHE 2012 = Szenthe G.: *A késő avar kori növényi ornamentika*. Kézirat. Doktori disszertáció. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/szenthegergely/diss.pdf> (letöltés dátuma 2017.06.30., 02.06.)
- SZÖKE 1996 = Szöke, B. M.: Das Birituelle Gräberfeld aus der Karolingerzeit von Alsórajk-Határi tábla. *Antaeus* 23 (1996), 61–146.
- VALTER 1964 = Valter I: Régészeti adatok a Bodroγκöz honfoglaláskori településtörténetében. *HOMÉ* 4 (1964), 131–139.
- VALTER 1968 = Valter I: Egyházashelyek és templomok a középkori Bodroγκözben. *HOMÉ* 8 (1968), 115–141.
- VALTER 1974 = Valter I: A Bodroγκöz honfoglaláskori és középkori településtörténete. *Agrár-történeti Szemle* 16/1–2 (1974), 1–55.
- VIDA 1999 = Vida, T.: *Die awarenzeitliche Keramik (6.–7. Jh.)*. [VAH 8.] Berlin–Budapest 1999.
- VIDA 2011 = Vida T.: Sütőharangok és sütőfedők – régészeti adatok Dél- és Közép-Európa étkezési kultúrájához. In: *Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében*. Szerk.: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. [Tempora Obscura 1.] Debrecen 2011, 701–818.
- WOLF 1991 = Wolf M.: Előzetes jelentés a Karos határában feltárt 10. századi telepekről. *MFME* 1984–1985/2 (1991), 581–614.
- WOLF 1994 = Wolf M.: A Felső-Tisza-vidék 9. századi szláv emlékei. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. [A Honfoglalásról Sok Szemmel 1.] Budapest 1994, 119–28.

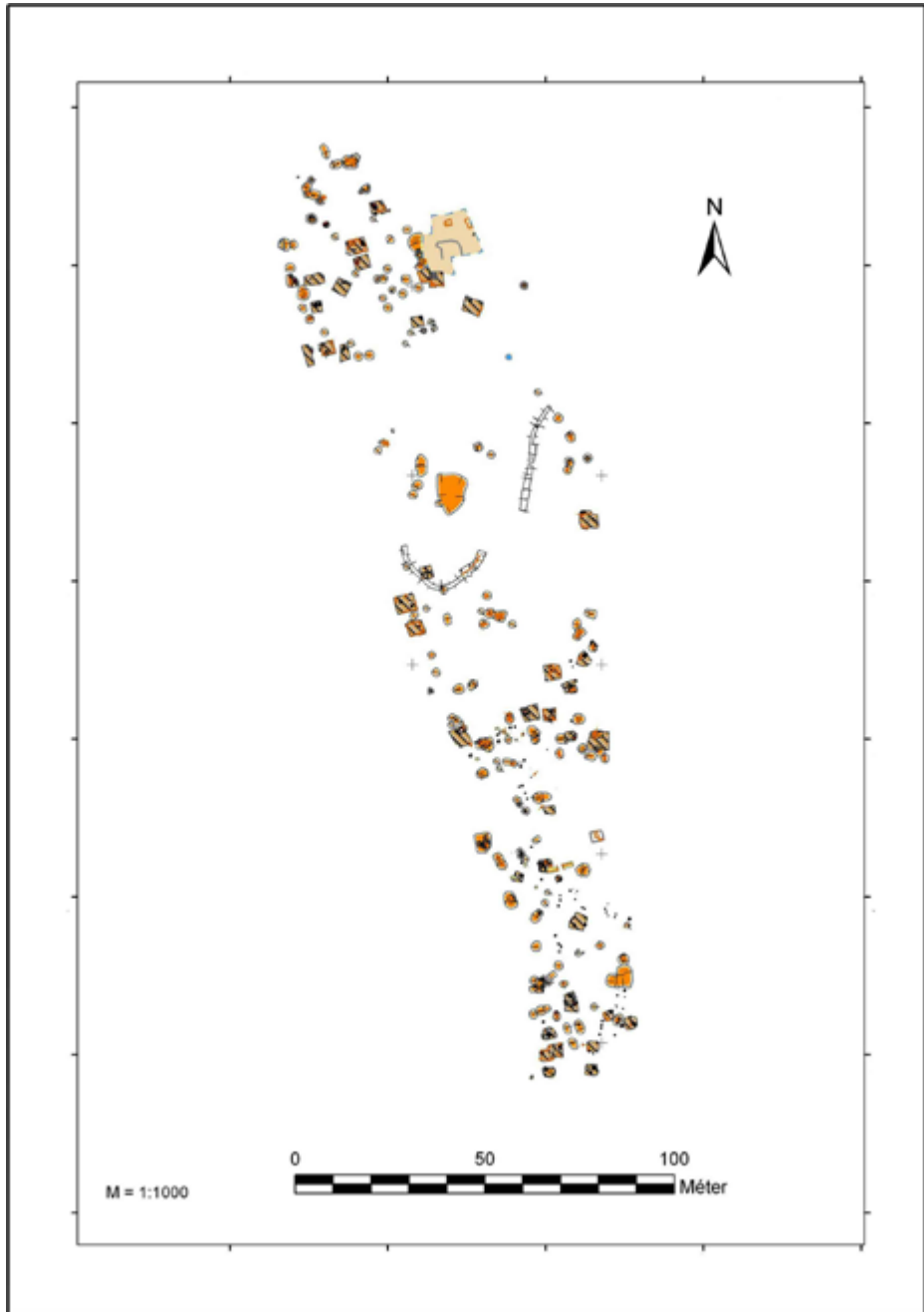
WOLF 1996 = Wolf, M.: Das slawische Gräberfeld von Zemplénagárd. In: *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der Mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Symposium Nitra 6. bis 10. November 1994*. Hrsg.: Bialeková, D.–Zábojník, J. Bratislava 1996, 51–63.

New Archaeological Data on the 6th–9th Century of the Bodrogeköz Preliminary Report on the Site Pácin–Szenna-domb

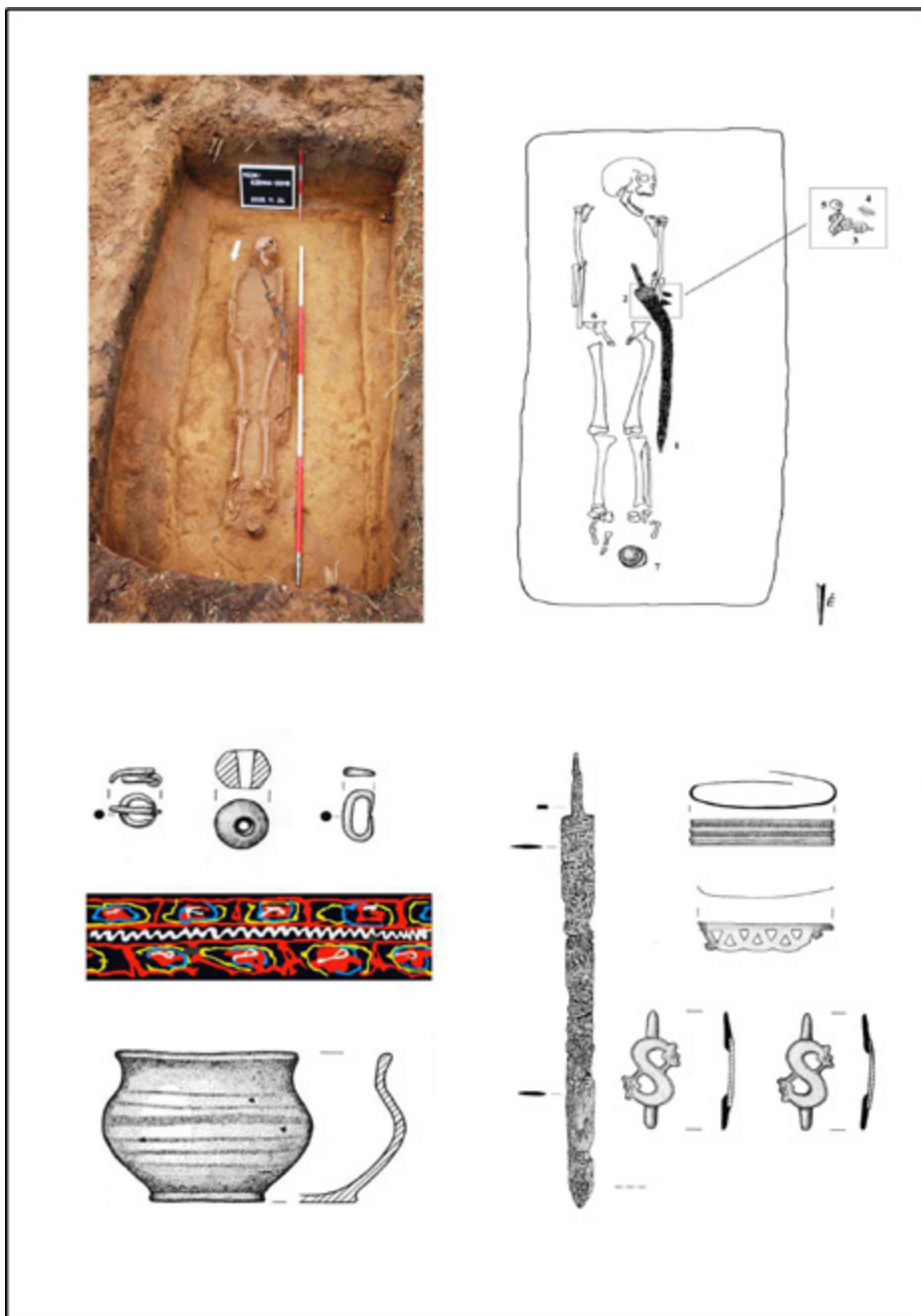
In the region of Bodrogeköz (Northeast Hungary, territory between rivers Bodrog and Tisza) a preventive excavation was conducted by Mária Wolf. At the site, traces of a Roman Age settlement, a burial dated to the second half of the 5th century and features of an Árpáadian Age settlement came to light. Most of the archaeological phenomena belong to the Migration Period, 6th–9th century. In the present study, as a preliminary report, we shortly introduce the most important characteristics, parallels of the settlement and cemetery part dated to the 6th–9th century. In the excavated area, traits of subterranean and surface houses, furnaces and their working pits, pits and cremation graves were found. The find material of the settlement features mostly consists of pottery. To the two most characteristic types belong handmade, coarse, grog and pebble tempered, thick walled, undecorated Praha type pottery; handmade or slow wheeled, coarse surfaced, sand and mica, small pebbles tempered, decorated with incised bunch of wavy lines or undecorated pottery. Beside these, fragments of baking pans, baking bowls, “baking bells” and clay breads were unearthed. An object of outstanding significance is a complete baking pan. Both its material and shape is sufficiently different from clay pans and baking bowls. Stone implements were found in a relatively large number, whetstones and obsidian tools are rather frequent. Analogies of the the early, 6th–7th century material have not been known from the Bodrogeköz. The settlement part from Pácin is the first site of such character. We find its nearest parallels in the material of the geographically close site of Kisvárda–TV Tower and Kisvárda–Aldi. Similarly to the early phase of the Pácin–Szenna-domb settlement, they can be classified as ones belonging to the Lazuri–Pişcolt Group. Settlement parts similar to the 8th–9th century phase of the Pácin site are known also in the Bodrogeköz: Karos–Mókahomok, Karos–Tobolyka. As to the burials, most of them could be defined as unurned cremation graves, in one case an urned grave can be suggested. The closest analogy of the Pácin cemetery comes from Zemplénagárd. Materials of the settlement and cemetery introduced in the article serve important data to the Migration Period history of the Bodrogeköz and its vicinity.

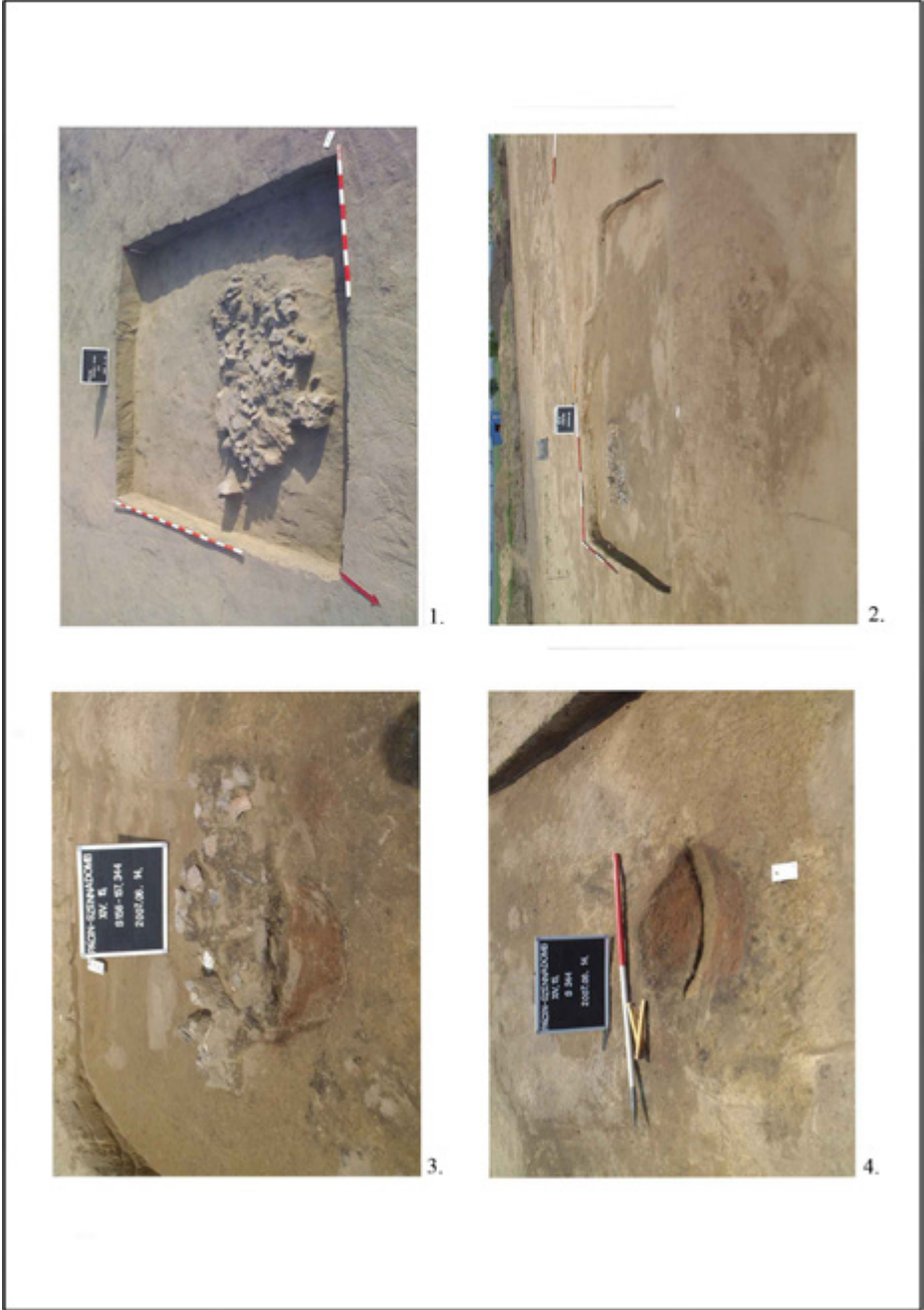
1. tábla: Pácin–Szena-domb földrajzi elhelyezkedése

2. tábla: A 2007-es feltárás felszínrajza

3. tábla: A lelőhelyen feltárt 5. század második felére datálható sír és leletanyaga

4. tábla: 1: A 28. ház; 2–4: A 156. ház és tüzelőberendezése (S 344)

1.

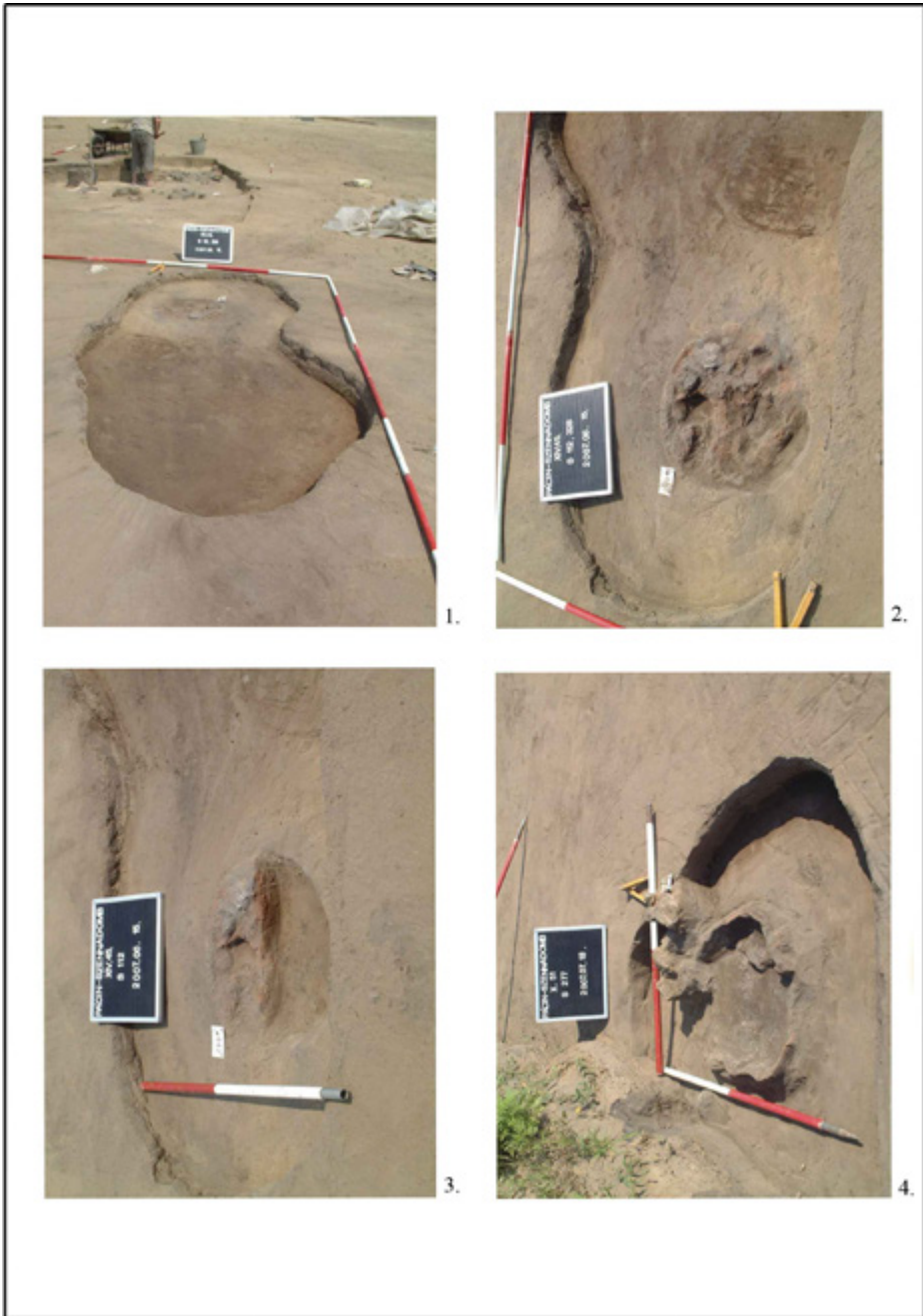

2.

3.

5. tábla: 1: A 402. ház és kemencéje; 2–3: A 421. ház

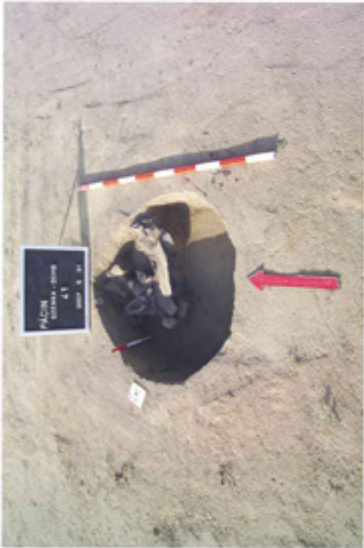
6. tábla: 1: A 112. szabadon álló kemence és munkagödre; 2–3: A 112. kemence különböző bon-
tási fázisokban; 4: Az in situ felszedett sütőtepsi (S277)

1.

2.

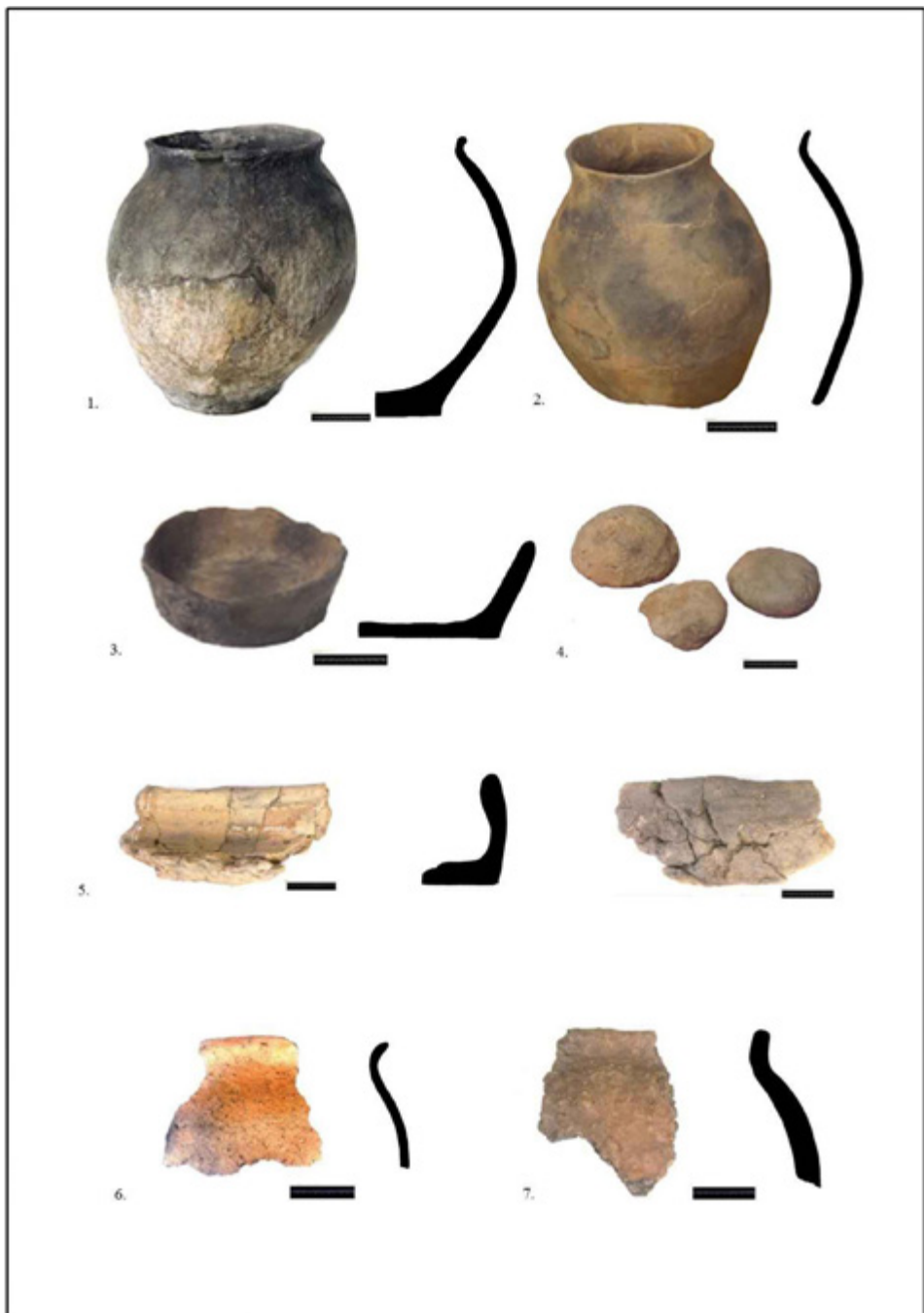

3.

4.

7. tábla: 1: Hamvasztásos sír feltja; 2–4: Hamvasztásos sírok (S41., S42., S270)

8. tábla: A lelőhely jellegzetes kerámiatípusai: 1–2: Prágai típusú kerámia (S28, S42); 3: Sütőtál (S52); 4: Agyagkenyerek; 5: Agyagtepsi töredéke (S28); 6–7: Prágai típusú kerámiatöredékek (S16, S66)

9. tábla: A lelőhely jellegzetes kerámiatípusai: 1., 3–7: korongolt, csillámos homokkal, apró kavicszal soványított, bekarcolt vonalköteggel díszített kerámiatöredékek (S50, S421, S51, S50); 2–4: Prágai típusú kerámiatöredékek (S28, S421)